

Έφη Ράγια
Επίκουρη καθηγήτρια ΙΑΚΑ

**ΟΔΗΓΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΕΡΓΑΣΙΩΝ
ΚΑΙ ΓΙΑ ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΩΝ ΠΑΡΑΠΟΜΠΩΝ**

Βόλος 2022

1. ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

- Στο εξώφυλλο της εργασίας πρέπει να διακρίνεται με καθαρά και μεγάλα γράμματα ο τίτλος της εργασίας και το όνομα του συγγραφέα (δηλ. το δικό σας). Το όνομα του συγγραφέα έρχεται πρώτο (όπως γίνεται σε όλα τα βιβλία). Τα υπόλοιπα στοιχεία (π.χ. όνομα του καθηγητή, τίτλος του σεμιναρίου, πανεπιστήμιο κλπ) είναι συνοδευτικά και προαιρετικά και γράφονται με μικρότερα γράμματα σε κάποιο μέρος της σελίδας που δεν τραβάει αμέσως την προσοχή (γιατί ο τίτλος της εργασίας και το όνομα του συγγραφέα βρίσκονται στις πιο περίοπτες θέσεις).
- Ο συγγραφέας πρέπει να έχει πάντα υπόψη του ότι ένα γραπτό κείμενο προορίζεται πάντα να διαβαστεί από κάποιον, ως εκ τούτου πρέπει να είναι τέλειο και να αναμεταδίδει με ακρίβεια τη σκέψη, τη λογική, την επιχειρηματολογία του στον αναγνώστη. Η διευκόλυνση του αναγνώστη πρέπει να είναι ο γνώμονας για τη συγγραφή. Δεν πρέπει να γεννώνται σε αυτόν απορίες όπως «ποιος;», «γιατί;», «πότε;», «που;».
- Μία εργασία πρέπει να χωρίζεται σε κεφάλαια. Η ανάγνωση ενός μεγάλου ρέοντος κειμένου είναι κουραστική για τον αναγνώστη και δεν βοηθάει τον συγγραφέα να τιθαसेύσει το περιεχόμενό του. Εφόσον υπάρχει ο χωρισμός σε κεφάλαια, ο συγγραφέας μπορεί, αν θέλει, να παραθέσει πίνακα περιεχομένων, ο οποίος μπαίνει στην αρχή ή στο τέλος της εργασίας.
- Εφόσον ισχύει ο χωρισμός σε κεφάλαια, είναι δόκιμο να υπάρχει επίσης και μία μικρή εισαγωγή/εισαγωγικό κεφάλαιο, το οποίο προϋδεάζει τον αναγνώστη για το τι πρόκειται να ακολουθήσει (περιεχόμενο, μεθοδολογία, ακόμα και κάποια «στοιχεία κλειδιά»). Η εισαγωγή συνηθίζεται να συγγράφεται στο τέλος, επειδή μόνο τότε ο συγγραφέας έχει πλήρη εποπτεία του υλικού που έχει χρησιμοποιήσει, της διαχείρισής του, των αποτελεσμάτων και της μεθοδολογίας.
- Το κάθε κεφάλαιο έχει ξεχωριστό τίτλο, που προκύπτει από το περιεχόμενό του. Προσπαθούμε οι ενότητες που δίνουμε να είναι όσο το δυνατόν περισσότερο ομογενοποιημένες, και να μην ξεφεύγουν από το πλαίσιο που έχουμε δώσει (να μην είναι εκτός θέματος, π.χ. όταν έχουμε δώσει έναν τίτλο κεφαλαίου «Η πνευματική διοίκηση των μοναστηριών του Ολύμπου» να μην αφορά το περιεχόμενό του τις μονές της Κωνσταντινούπολης).
- Αποφεύγουμε τις επαναλήψεις. Δεν επαναλαμβάνουμε τα ίδια στοιχεία, επιχειρήματα, σχόλια, συμπεράσματα, εκτός και αν θέλουμε να τονίσουμε κάτι, οπότε αυτό θα πρέπει να καταστεί σαφές, όταν γίνεται η επανάληψη. Η άσκοπη επανάληψη καθιστά το κείμενο κουραστικό για τον αναγνώστη και δείχνει ότι ο συγγραφέας απλώς βρισκόταν σε αμηχανία, όταν έγραφε το κείμενό του.
- Η εργασία πρέπει να είναι λοιπόν αυστηρά λογική και δομημένη, το ένα στοιχείο να οδηγεί στο άλλο. Ο αναγνώστης πρέπει να έχει την εντύπωση ότι διαβάσει Α, Β, Γ, Δ, ..., και όχι Α, Δ, Ω, Σ, Γ..., όπου Α, Β κλπ τα στοιχεία/επιχειρήματα του συγγραφέα. Σε διαφορετική περίπτωση το κείμενο είναι πιθανό να δώσει την εντύπωση της αναρχίας και της έλλειψης συστήματος και δομής, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τον συγγραφέα.

- Απαγορεύεται αυστηρά η αναπαραγωγή δημοσιευμένων κειμένων, η οποία συνιστά κλοπή πνευματικής περιουσίας. Απαγορεύεται εξίσου αυστηρά η αναπαραγωγή εργασιών που δεν ανήκουν στον υπό εξέταση φοιτητή/συγγραφέα.
- Όταν λοιπόν γίνεται αναπαραγωγή δημοσιευμένου κειμένου, πρέπει να διακρίνεται με σαφήνεια από το υπόλοιπο κείμενο, είτε με πλάγια γράμματα (*italics*) είτε με εισαγωγικά, είτε με το συνδυασμό των δύο, και να συνοδεύεται απαραίτητως από παραπομπή. Απόψεις άλλων συγγραφέων που δίνονται στο κείμενο σε πλάγιο λόγο πρέπει οπωσδήποτε να ακολουθούνται από παραπομπή (π.χ. Ο G. Dagron ισχυρίζεται ότι...+ παραπομπή).
- Τα συμπεράσματα της εργασίας ακολουθούν το κυρίως κείμενο. Τίθενται σε ξεχωριστό κεφάλαιο με ανάλογο τίτλο (π.χ. Συμπεράσματα ή Επίλογος κλπ) και πρέπει να είναι όσο το δυνατόν περισσότερο συμπυκνωμένα και σαφή, ώστε να φαίνεται πού έχει καταλήξει η έρευνα του συγγραφέα και να διακρίνονται οι απόψεις του.
- Η εργασία συμπληρώνεται με πίνακα βιβλιογραφίας ή/και συντομογραφιών. Σε μερικά βιβλία ο πίνακας συντομογραφιών δίνεται στην αρχή, επειδή αυτές χρησιμοποιούνται στο κυρίως κείμενο (είναι λοιπόν χρήσιμες για τον αναγνώστη). Τις περισσότερες φορές η βιβλιογραφία βρίσκεται στο τέλος, μετά τα συμπεράσματα.

2. ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ, ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Φροντίστε να ακολουθείτε το ίδιο σύστημα παραπομπών/ βιβλιογραφίας από την αρχή ως το τέλος του κειμένου (π.χ. αγγλικό, αμερικανικό, γερμανικό, παν/μίου του Χάρβαρντ κλπ). Το ίδιο ισχύει και για τα σημεία στίξης, π.χ. τα κόμματα πρέπει να μπαίνουν πάντα στη θέση που έχετε αποφασίσει, και όχι αλλού να υπάρχουν, και αλλού όχι, ή αλλού να χρησιμοποιείτε διαφορετικό σημείο στίξης.
- Είθισται στις εργασίες για την Βυζαντινή Ιστορία οι παραπομπές να δίνονται στο κάτω μέρος της σελίδας, και όχι σε παρένθεση μέσα στο κείμενο (σύστημα που ακολουθείται κυρίως στην Αμερική, και κυρίως όταν οι παραπομπές γίνονται σε συλλογές επιγραφών/παπύρων κλπ). Ο συγγραφέας πρέπει να έχει υπόψη του ότι οι παραπομπές μέσα στο κείμενο δύνανται να διακόψουν την ροή των πληροφοριών, των επιχειρημάτων και της λογικής του. Εναλλακτικά στις θεωρητικές επιστήμες είναι δυνατόν οι παραπομπές να βρίσκονται στο τέλος του κεφαλαίου ή της εργασίας γενικά.
- Οι παραπομπές πρέπει να είναι όσο το δυνατόν πιο ακριβείς. Προσέξτε να μην μπερδεύετε από τα επιχειρήματα των συγγραφέων, που μερικές φορές επικαλούνται άλλους συγγραφείς. Π.χ. ο Mango σχολιάζει την άποψη του Dagron. Σας κάνει εντύπωση η άποψη του Dagron και θέλετε να τη σχολιάσετε αλλά αυτό είναι *λάθος*. Απαγορεύεται δηλαδή να γράψετε ότι «ο Dagron πιστεύει πως...» και η παραπομπή να γίνεται στον Mango. Για να μην υποπέσετε σε αυτό το λάθος, πρέπει πάντα να έχετε υπόψη ότι *εσείς διαβάσετε Mango*. Επιτρέπεται λοιπόν να σχολιάσετε τα στοιχεία που παραθέτει ο Mango και τις δικές του απόψεις, την επιχειρηματολογία του, ακόμα και τον τρόπο που στηρίζεται στον Dagron, π.χ. «Κατά τον Mango, που στηρίζεται στον Dagron...», αλλά όχι άμεσα τον Dagron.

- Αν επικαλείστε κάποιον συγγραφέα, τότε αμέσως πρέπει να ακολουθεί κάποια παραπομπή στον συγκεκριμένο συγγραφέα και στο έργο του, που έχετε χρησιμοποιήσει.
- Αποφεύγετε εκφράσεις όπως «πολλοί υποστηρίζουν ότι...», εφόσον εσείς έχετε δεν έχετε χρησιμοποιήσει πολλούς συγγραφείς. Προτιμήστε πιο ουδέτερες εκφράσεις, π.χ. «υποστηρίχθηκε ότι...» ή «διατυπώθηκε η άποψη ότι...». Αν έχετε χρησιμοποιήσει έναν συγγραφέα που συνοψίζει απόψεις της πρότερης έρευνας, μπορείτε να παραπέμπετε μόνο σε αυτόν με την ανάλογη ένδειξη, π.χ. «βλ. Saradi, *Byzantine city*, 13 κ. εξ., όπου συνοψίζονται τα αποτελέσματα της παλαιότερης έρευνας».
- Οι παραπομπές σε πηγές πρέπει να είναι συχνές και να βοηθούν την τεκμηρίωση. Μετά τη σελίδα συχνά ακολουθεί ο στίχος. Κάποια έργα έχουν διάρθρωση σε στήλες, οπότε και αυτό πρέπει να δηλωθεί (π.χ. PG 99, στ. 711).
- Αποφασίστε για ενιαίο σύστημα συντομογραφιών. Συνήθως χρησιμοποιούνται σ. ή σσ για σελίδες, βλ. για βλέπε, πρβλ για παράβαλε, στ. για στήλες ή για στίχους, αρ. για αριθμούς π.χ. σε έγγραφα ή επιγραφές. Πιο συνηθισμένο όμως είναι οι στίχοι να διαχωρίζονται από τη σελίδα απλώς με μια τελεία, π.χ. Χωνιάτης 234.11.
- Οι συντομογραφίες της βιβλιογραφίας μπορούν να γίνουν κατά την κρίση σας. Εφόσον δεν πρόκειται για πηγή, οι συντομογραφίες περιλαμβάνουν πάντα το όνομα του συγγραφέα, την κύρια λέξη ή φράση από τον τίτλο του έργου και τη σελίδα στην οποία παραπέμπουμε, που χωρίζονται μεταξύ τους με κόμμα, π.χ. Cheynet, *Pouvoir*, 150. Η κύρια λέξη είναι τις περισσότερες φορές σε πλάγια (italics).
- Συντομογραφούμε τα έργα ανάλογα με το πόσες φορές τα έχουμε χρησιμοποιήσει στις υποσημειώσεις/παραπομπές, συνήθως αν αναφέρονται πάνω από δύο ή τρεις φορές, αλλά πάντα κατά την κρίση μας. Αν για παράδειγμα έχουμε χρησιμοποιήσει ένα βιβλίο μόνο δύο φορές, μπορούμε απλώς να δώσουμε την ένδειξη βλ. παραπάνω + συγγραφέα + σημ. ++, + σελίδες, δηλ. βλέπε Cheynet, όπου παραπάνω σημείωση + αριθμός υποσημείωσης (στο δικό μας κείμενο), + σελίδες του έργου [δηλ. βλ. Cheynet, ο.π. σημ. 21, 330].
- Οι συντομογραφίες δημοσιεύσεων σε επιστημονικά περιοδικά γίνονται κατά τον ίδιο τρόπο. Το περιοδικό στη συντομογραφία συνήθως δεν αναφέρεται. Μερικές φορές όμως ο συγγραφέας έχει δημοσιεύσει σειρά μελετών με τον ίδιο τίτλο στο ίδιο ή σε διαφορετικά περιοδικά. Σε αυτή την περίπτωση μπορούμε να αριθμήσουμε αυθαίρετα τα έργα του που έχουμε χρησιμοποιήσει, ή εναλλακτικά να παραπέμπουμε μαζί και το περιοδικό. Π.χ. Failler, *Chronologie* 1, 25, διαφορετικά Failler, *Chronologie*, REB 38, 1980, 25.
- Οι συντομογραφίες επιστημονικών περιοδικών είναι παγκόσμιες, δηλαδή χρησιμοποιούνται παντού ίδιες. Οι φοιτητές καλούνται λοιπόν να ακολουθούν το σύστημα όπως αυτό δίνεται στη Byzantinische Zeitschrift. Τα περιοδικά είναι συνηθέστερα συντομογραφημένα, που σημαίνει ότι κάπου πρέπει να αναλύονται οι συντομογραφίες τους, είτε δηλ. στη γενική βιβλιογραφία, είτε σε ξεχωριστό κατάλογο. Π.χ. REB: Revue des Études Byzantines, BZ: Byzantinische Zeitschrift, κλπ.
- Οι συντομογραφίες συλλογικών έργων ακολουθούν την ίδια λογική. Επιλέγουμε από τον τίτλο του έργου την κύρια λέξη και την επαναλαμβάνουμε, π.χ. *Court culture*. Ωστόσο επειδή

στους συλλογικούς τόμους έχουν συμβάλει πολλοί συγγραφείς, προηγείται πάντα το όνομα του συγγραφέα που έχουμε χρησιμοποιήσει, η συντομογράφηση/τίτλος του έργου του, και ακολουθεί η συντομογραφία του τόμου και οι σελίδες, ως εξής: Oikonomides, *Title and income*, στο: *Court culture*, 200. Αν το συλλογικό έργο χρησιμοποιείται μόνο μία φορά στις υποσημειώσεις μας, βάζουμε αναλυτικά τίτλο, εκδότη/ες, σειρά + αριθμό (αν υπάρχει), τόπο + χρονολογία έκδοσης. Ο/οι εκδότες προηγούνται ή ακολουθούν του τόμου, και οι δύο παραλλαγές είναι δόκιμες. Όλα αυτά ακολουθούνται από τις σελίδες του άρθρου που έχουμε χρησιμοποιήσει. Αν βέβαια ο συλλογικός τόμος έχει χρησιμοποιηθεί πολλές φορές, τότε συντομογραφείται και μπαίνει κανονικά στον πίνακα της βιβλιογραφίας.

- Οι παραπομπές σε επιστημονικές εγκυκλοπαίδειες/λεξικά δίνονται με τον τίτλο τους (ολόκληρο ή συντομογραφημένο), αριθμό τόμου, s.v. + τον τίτλο του λήμματος, σελίδα/στήλη και ακολουθεί το όνομα συγγραφέα (αν είναι γνωστό), μέσα σε παρένθεση π.χ. *ODB 1*, s.v. Ankara, + αριθμός σελίδας (C. Foss).
- Στον πίνακα βιβλιογραφίας μπαίνουν και αναλύονται όσοι τίτλοι έχουν χρησιμοποιηθεί συντομογραφημένοι εντός του κυρίως κειμένου, είτε μονογραφίες, δημοσιεύσεις σε περιοδικά, συλλογικοί τόμοι καθώς και σειρές, και περιοδικά. Ακολουθείται γενικά αλφαβητική κατάταξη κατά όνομα συγγραφέα και τίτλο του έργου. Ο πίνακας βιβλιογραφίας έχει συνήθως δύο στήλες, μία στην οποία αναφέρονται όλες οι συντομογραφίες, και μία στην οποία βρίσκονται οι αναλύσεις τους κατά απόλυτη αντιστοιχία.
- Μονογραφίες: σε αυτές βάζουμε όνομα συγγραφέα, πλήρη τίτλο, σειρά και αριθμό (αν υπάρχουν), χρόνο και τόπο έκδοσης. Αν το έργο που χρησιμοποιήσαμε είναι μεταφρασμένο, τότε βάζουμε μέσα σε παρένθεση το όνομα του μεταφραστή. Αν χρησιμοποιούμε έκδοση μεταγενέστερη της πρώτης, τότε αυτό δηλώνεται με ένα εκθέτη του αριθμού της έκδοσης δίπλα στη χρονολογία έκδοσης. Π.χ. Cheynet J.-Cl., *Pouvoir et contestations à Byzance (963-1210)*, *Byzantina Sorbonensia* 9, Paris 1990. // Angold M., *Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία από το 1025 έως το 1204. Μια πολιτική ιστορία*, (μτφ. Ευαγγελία Καργιανιώτη) Αθήνα 1997². Είναι σαφές ότι ο πλήρης τίτλος της μονογραφίας και η σειρά, συντομογραφημένη ή μη, μπαίνουν σε πλάγια (italics).
- Άρθρα: όνομα συγγραφέα + τίτλος δημοσίευσης + περιοδικό + χρονολογία + σελίδες του άρθρου. Π.χ. Failler A., *Chronologie et composition dans l'histoire de Georges Pachymérès*, *REB* 38, 1980, 5-103. Αν το άρθρο βρίσκεται σε συλλογικό τόμο, τότε ο τίτλος του τόμου, ολόκληρος ή συντομογραφημένος, μπαίνει αντί για το περιοδικό. Τα υπόλοιπα στοιχεία παραμένουν ίδια. Π.χ. Lefort J., *The Rural Economy, Seventh-Twelfth Centuries*, στο: *EHB I*, 231-310. Σε πλάγια (italics) μπαίνουν οι συντομογραφίες των τίτλων στις υποσημειώσεις καθώς και των περιοδικών, όπου χρησιμοποιούνται.
- Οι συντομογραφίες των συλλογικών τόμων που έχουμε χρησιμοποιήσει είτε στις υποσημειώσεις είτε στον πίνακα βιβλιογραφίας αναλύονται κανονικά μέσα στον πίνακα. Αν π.χ. έχουμε χρησιμοποιήσει το έργο *Hommes et richesses*, θα αναλυθεί ως εξής: Kravari V., Lefort J., Morrisson Cécile (eds.), *Hommes et richesses dans l'Empire byzantin*, t. I : *IVe-VIIe*

siècle, Réalités byzantines, Paris 1989· t. II : *VIIIe-XVe siècle, Réalités byzantines* 3, Paris 1991.

- Στις συντομογραφίες των πηγών ακολουθούμε τους ίδιους κανόνες όπως στις συντομογραφίες των συλλογικών τόμων. Το έργο συντομογραφείται στις υποσημειώσεις και στο κυρίως κείμενο με την κύρια λέξη, ενώ αναλύεται ως εξής: όνομα εκδότη + τίτλος + σειρά και αριθμός + τόπος + χρόνος έκδοσης. Π.χ. ο Χωνιάτης θα συντομογραφηθεί *Χωνιάτης* και θα αναλυθεί: *Nicetae Choniatae Historia*, ed. I. A. Van Dieten, *CFHB XI/1*, Berlin-N. York 1975. Επειδή οι εκδόσεις πολλών πηγών είναι πολύ παλαιές, συχνά το έργο που χρησιμοποιούμε είναι απλώς ανατύπωση της πρώτης έκδοσης. Σε αυτή την περίπτωση αναφέρεται πάντα ο τόπος της ανατύπωσης και ο χρόνος, συνήθως μέσα σε παρένθεση. Π.χ. *Ανάλεκτα Ιεροσολυμιτικής Σταχυολογίας. Συλλογή ανεκδότων και σπανίων ελληνικών συγγραφέων περί των κατά την Εώαν Ορθοδόξων Εκκλησιών και μάλιστα εις την εν Παλαιστίνην*, εκδ. Α. Παπαδόπουλος-Κεραμείς, Πετρούπολη 1897 (ανατ. Bruxelles 1963). Αν η πηγή έχει δημοσιευτεί σε περιοδικό, τότε ακολουθούμε τους κανόνες ανάλυσης που χρησιμοποιούμε για τα άρθρα. Π.χ. P. Gautier, *Le typikon de la Théotokos Kécharitômenè*, *REB* 43, 1985, σ. 5-165.
- Προτιμούμε πάντα για τον τόπο έκδοσης και την αρίθμηση τόμων να χρησιμοποιούμε τη γλώσσα και το σύστημα αρίθμησης (αραβικοί ή λατινικοί αριθμοί) των εκδοτών, γιατί είναι απλούστερο.
- Ανάλογα με το έργο μας, μπορούμε να κάνουμε όσους πίνακες βιβλιογραφίας κρίνουμε απαραίτητο, προκειμένου να διευκολυνθεί ο αναγνώστης. Σε μεγάλα έργα υπάρχει χωριστός κατάλογος για τις συνήθεις συντομογραφίες που βρίσκονται σε υποσημειώσεις εντός του κυρίως κειμένου. Σε αυτόν μπορούν να περιλαμβάνονται όλα τα περιοδικά, λεξικά και εγκυκλοπαίδειες που έχουν συντομογραφηθεί. Στο τέλος του βιβλίου υπάρχει συνήθως ένας κατάλογος για τις συντομογραφημένες πηγές και ένας ξεχωριστός κατάλογος για τη δευτερεύουσα βιβλιογραφία. Ο κατάλογος των πηγών μπορεί να χωρίζεται μάλιστα σε ενότητες κατά γλώσσα ή κατά είδος πηγής, π.χ. ελληνικές ή λατινικές ή αραβικές πηγές κλπ., αφηγηματικές πηγές, σφραγίδες ή νομισματική ή επιγραφική κλπ. Αν το έργο μας είναι μικρό, τότε μπορούμε να έχουμε μία γενική βιβλιογραφία, στην οποία συμπεριλαμβάνονται όλοι οι τίτλοι που έχουμε χρησιμοποιήσει, με αλφαβητική σειρά.

3. ΔΕΙΓΜΑ ΠΙΝΑΚΑ ΓΕΝΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Ahrweiler, <i>Byzance et la mer</i>	Ahrweiler Hélène, <i>Byzance et la mer. La marine de guerre, la politique et les institutions maritimes de Byzance aux VIIIe-XVe siècles</i> , Bibliothèque Byzantine, <i>Études</i> 5, Paris 1966.
Αλεξιάς	<i>Annae Comnenae Alexias</i> , ed. D. Reinsch-A. Kambylis, <i>CFHB XL</i> , Berlin-N. York 2001.
Βίος Στεφάνου του	<i>La Vie d'Étienne le jeune par Étienne le Diacre</i> , ed. Marie-France Auzépy,

véου	<i>Birmingham Byzantine and Ottoman Monographs</i> , Hampshire 1997.
CFHB	Corpus Fontium Historiae Byzantinae
Cheyne, <i>Fortune et</i>	Cheyne J.-Cl., Fortune et puissance de l'aristocratie (Xe-XIIe siècle), στο:
<i>puissance</i>	<i>Hommes et Richesses II</i> , 199-213.
Gautier,	P. Gautier, Le typikon de la Théotokos Kécharitômenè, <i>REB</i> 43, 1985, σ. 5-
Kécharitômenè,	165.
<i>Hommes et Richesses</i>	Kravari V., Lefort J., Morrisson Cécile (eds.), <i>Hommes et richesses dans</i> <i>l'Empire byzantin</i> , t. I : <i>IVe-VIIe siècle</i> , <i>Réalités byzantines</i> , Paris 1989· t. II : <i>VIIIe-XVe siècle</i> , <i>Réalités byzantines 3</i> , Paris 1991.
REB	Revue des Études Byzantines